

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δήλωση προθέσεων

Το βιβλίο αυτό βασίζεται σε πολλά χρόνια μελέτης και στην κατά περιόδους άμεση συμμετοχή μου, έστω και περιορισμένη, στην οικοδόμηση μιας ευρωπαϊκής οικονομικής και πολιτικής οντότητας που επιδιώκει να σφυρηλατήσει την ενότητα μέσα από την πολυμορφία που χαρακτηρίζει τη γηραιά ήπειρο. Είναι μια όντως παράξενη οντότητα σε έναν κόσμο κυρίαρχων εθνικών κρατών, ένα επαναστατικό αλλά ειρηνικό πολιτικό πείραμα στο μέρος του κόσμου που μερικούς αιώνες πριν είχε εφεύρει το εθνικό κράτος. Εννοώ προφανώς την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ).

Η Ευρώπη είναι σίγουρα κάτι περισσότερο από την ΕΕ, η οποία τείνει ενίοτε να οικειοποιείται το όνομα για τον εαυτό της. Η Βρετανία αποτελεί αναπόσπαστο και πολύ σημαντικό μέρος της Ευρώπης – δεν χρειάζονται άλλες εξηγήσεις. Το ίδιο ισχύει όχι μόνο για την Ελβετία και τη Νορβηγία, αλλά και για τη Ρωσία με τις τεράστιες εκτάσεις της σε ολόκληρη την Ευρασία και με βασικό ρόλο στην ευρωπαϊκή ιστορία και τον πολιτισμό. Η ΕΕ δεν αντιπροσωπεύει ολόκληρη την Ευρώπη, αλλά είναι η μόνη οργανωμένη μορφή ευρωπαϊκής ενοποίησης (κάτι πολύ περισσότερο από απλή συνεργασία) που κάνει ουσιαστική διαφορά σε οικονομικούς όρους, αλλά και σε πολιτικούς και δυνητικά στρατηγικούς όρους. Με άλλα λόγια, είναι η μόνη εκδήλωση της ευρωπαϊκής ενότητας που έχει σημαντικό αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο οι ευρωπαϊκές χώρες αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και με τον υπόλοιπο κόσμο.

Για μένα, είναι μια υπόθεση ζωής που ξεκίνησε όταν ήμουν φοιτητής και συνεχίστηκε για αρκετές δεκαετίες, παρά τις πολλές απογοητεύσεις. Ήταν μια υπόθεση κυρίως του μυαλού και λιγότερο της καρδιάς. Είναι δύσκολο να ερωτευτείς την ΕΕ, έτσι δεν είναι; Εκτός αν καταφέρεις να δεις το αντικείμενο του έρωτα σου χωρίς γκρίζους γραφειοκράτες, ατέρμονες διαπραγματεύσεις, συχνά ακατανόητη ορολογία που χάνεται στη μετάφραση και χωρίς μακρόσυρτους

συμβιβασμούς που δύσκολα εμπνέουν ακόμα και όσους την προσεγγίζουν με τις καλύτερες προθέσεις. Ωστόσο, παραμένω πεπεισμένος, με τον καιρό όλο και περισσότερο, ότι η οικοδόμηση μιας ευρωπαϊκής οντότητας που είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών της αποτελεί την καλύτερη ελπίδα για να μπορέσουν οι Ευρωπαίοι να διατηρήσουν την ειρήνη, την ελευθερία, τη δημοκρατία και την ευημερία στην επικράτειά τους. Είναι επίσης η καλύτερη ελπίδα να μπορέσουν οι Ευρωπαίοι συλλογικά να υπερασπιστούν τα κοινά συμφέροντα και τις κοινές αξίες σε έναν κόσμο που είναι επικίνδυνα ασταθής και εξαιρετικά ασύμμετρος όσον αφορά τη δύναμη και την επιρροή που ασκούν διάφοροι δρώντες, είτε πρόκειται για κράτη είτε για ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Αλλά πόσα κοινά έχουν πραγματικά οι Φινλανδοί και οι Έλληνες, οι Ιταλοί και οι Ιρλανδοί, που όλοι τους κουβαλούν περήφανα τις δικές τους πολύ διαφορετικές ιστορικές αποσκευές; Όχι πολλά, θα ήταν μια αυθόρμητη, αν και μάλλον βιαστική, απάντηση. Διότι αυτό που φέρνει κοντά όλους αυτούς τους διαφορετικούς λαούς είναι ακριβώς η κοινή τους εμπειρία στενής συνεργασίας και ανοιχτών συνόρων επί πολλές δεκαετίες, κοινών θεσμών και νόμων, μιας κοινής αγοράς με κοινά πρότυπα και ενός κοινού νομίσματος για τους περισσότερους από αυτούς. Θα πρόσθετα και κοινές θεμελιώδεις αξίες για τη μεγάλη πλειοψηφία τουλάχιστον. Όλα αυτά τα πράγματα αποτελούν μέρος της κοινής συμμετοχής σε αυτή την υπό διαμόρφωση μεταμοντέρνα ευρωπαϊκή οντότητα, πολύ περισσότερο από ό,τι οι σημαίες, οι ύμνοι και οι μύθοι – όλα αυτά που ήταν στο παρελθόν βασικά συστατικά της εθνικής κυριαρχίας, και εξακολουθούν να είναι. Αλλά η Ευρώπη δεν είναι ένα παραδοσιακό εθνικό κράτος και δεν θα γίνει ποτέ. Επομένως, αναγκαστικά, η Ευρώπη οικοδομείται με διαφορετικά υλικά. Και δεδομένου ότι δεν υπάρχει προηγούμενη εμπειρία στην οποία να στηριχθεί, πρόκειται σε μεγάλο βαθμό για μια διαδικασία δοκιμής και λάθους. Είναι επίσης μια δύσκολη διαδικασία, καθώς οι δυνάμεις της αδράνειας είναι ισχυρές.

Κατά τη διάρκεια περισσότερων από επτά δεκαετιών, υπήρξαν πολλές επιτυχίες και αποτυχίες, με μία από τις μεγαλύτερες αποτυχίες να είναι το Brexit. Αλλά ο συνολικός απολογισμός είναι πολύ θετικός. Η καλύτερη απόδειξη γι' αυτό είναι ότι η ΕΕ έχει μεγαλώσει πάρα πολύ με την πάροδο των ετών όσον αφορά τα μέλη της και τα πράγματα που κάνει. Συγκεντρώνει συνεχώς νέες λειτουργίες, μεταξύ των οποίων και λειτουργίες που βρίσκονται στον πυρήνα της κυριαρχίας, σε ένα ταχέως μεταβαλλόμενο οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον. Η ευρωπαϊκή ενοποίηση έχει φθάσει σε ένα κρίσιμο στάδιο. Το κύριο επιχείρημα αυτού του βιβλίου είναι ότι η γηραιά ήπειρος πρέπει επιτέλους να ενηλικιωθεί πολιτικά. Το λέει και ο τίτλος: Η ενηλικίωση της Ευρώπης.

Μεμονωμένα, οι ευρωπαϊκές χώρες έχουν σήμερα ελάχιστες πιθανότητες να υπερασπιστούν αποτελεσματικά τα συμφέροντα και τις αξίες τους. Αυτό

ισχύει επίσης για τις ευρωπαϊκές Μεγάλες Δυνάμεις, που δεν είναι πλέον παγκόσμιες δυνάμεις, για χώρες όπως η Γαλλία και η Γερμανία, καθώς και για το Ηνωμένο Βασίλειο, το οποίο έχει πια αποφασίσει να πορευτεί μόνο του. Δυστυχώς, ο πόλεμος δεν έχει εξοβελιστεί οριστικά από την Ευρώπη και η μεταψυχροπολεμική τάξη πραγμάτων έχει πάψει πλέον να υφίσταται. Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία μάς ξύπνησε απότομα. Στο μεταξύ, το κέντρο βάρους έχει μετατοπιστεί προς την Ασία και τον Ειρηνικό, η Κίνα αμφισβητεί την ηγεμονία των ΗΠΑ και ο κατ' εξοχήν προστάτης της Ευρώπης περνάει μια βαθιά εσωτερική κρίση. Σε αυτόν τον κόσμο, το υπαρξιακό ερώτημα για τους Ευρωπαίους θα είναι κατά πόσο μπορούν να ορίσουν τα κοινά συμφέροντα και τις κοινές αξίες τους και να τα υπερασπιστούν συλλογικά, να υπερασπιστούν πρώτα απ' όλα τις ελευθερίες τους. Αυτό θέτει αναπόφευκτα το ερώτημα πώς θα γίνει η δύσκολη μετάβαση από την ήπια στη σκληρή ισχύ, την οποία οι περισσότεροι Ευρωπαίοι προσπαθούν να αποφύγουν για πολλά χρόνια. Είναι έτοιμοι να αναλάβουν μεγαλύτερη ευθύνη για την άμυνά τους ως μέρος της Ατλαντικής Συμμαχίας;

Οι Ευρωπαίοι έχουν χάσει τον ιεραποστολικό τους ζήλο, πράγμα που δεν είναι απαραίτητα κακό. Σήμερα, οι Ευρωπαίοι ενδιαφέρονται κυρίως να διατηρήσουν τον τρόπο ζωής και την ευημερία τους στην επικράτειά τους και πολύ λιγότερο να τα εξαγάγουν στον υπόλοιπο κόσμο. Εσείς μπορεί να το αποκαλέσετε κυνισμό· άλλοι ίσως προτιμούν να το θεωρούν σκληρό ρεαλισμό βασισμένο στην εμπειρία. Χωρίς περιττή μετριοφροσύνη, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η Ευρώπη σήμερα προηγείται κατά πολύ των περισσότερων (αν όχι όλων) των άλλων περιοχών του κόσμου όσον αφορά τις ατομικές ελευθερίες, τη δημοκρατία, τις κοινωνίες χωρίς αποκλεισμούς και τη διατηρήσιμη ανάπτυξη, αν και υστερεί όσον αφορά την τεχνολογική και τη στρατιωτική ισχύ.

Το ευρωπαϊκό μοντέλο της στενής συνεργασίας μεταξύ πολύ διαφορετικών χωρών δοκιμάστηκε για πολλά χρόνια και πέρασε επιτυχώς τη δοκιμασία, συχνά παρά τις αντίξοες συνθήκες. Μπορεί όμως να έχει και μια πραγματικά πολύτιμη συνεισφορά σε έναν εξαιρετικά αλληλεξαρτώμενο κόσμο, στον οποίο τόσο η διεθνής συνεργασία όσο και η υπεράσπιση των παγκόσμιων κοινών αγαθών αποτελούν είδη σε ανεπάρκεια. Αλλά ας μην έχουμε αυταπάτες: σε έναν κόσμο με νταήδες, χρειάζεται επίσης να μπορείς να προβάλλεις την εικόνα σκληρής ισχύος.

Στο μεταξύ, το χάσμα μεταξύ Πολιτικής και δημόσιων πολιτικών γίνεται όλο και μεγαλύτερο. Η παλαιά συναίνεση έχει χαθεί προ πολλού. Σε καιρούς μεγάλων ανισοτήτων, αυξανόμενης αβεβαιότητας και εντεινόμενης κοινωνικής δυσαρέσκειας, ο εθνικισμός προσφέρει μια εύκολη αν και άκρως παραπλανητική και επικίνδυνη προοπτική διαφυγής από τη σημερινή πραγματικότητα της στενής αλληλεξάρτησης. Σε ορισμένες χώρες, η αναμέτρηση μεταξύ των δυνά-

μεων του εθνικισμού και εκείνων που πιστεύουν σε ένα κοινό ευρωπαϊκό μέλλον δεν έχει ακόμα κριθεί. Οι ατομικές ελευθερίες κινδυνεύουν, το ίδιο και τα θεσμικά αντίβαρα. Η δημοκρατία δεν είναι δεδομένη σε καμία χώρα. Χρειάζεται συνεχώς να παλεύουμε για αυτήν. Πιστεύω ότι ένα ισχυρότερο ευρωπαϊκό κέντρο μπορεί να βοηθήσει στην υπεράσπιση των θεμελιωδών δημοκρατικών δικαιωμάτων στις χώρες-μέλη, προστατεύοντάς τις ενίοτε από τον κακό τους εαυτό. Μπορεί όμως να αντέξει το κέντρο όταν εντείνονται οι φυγόκεντρες δυνάμεις;

Η λειτουργία ενός κοινού νομίσματος σε ένα εξαιρετικά αποκεντρωμένο πολιτικό σύστημα και η μεγάλη εξάρτηση από μη εκλεγμένους τεχνοκράτες στον ρόλο του σωτήρα έσχατης προσφυγής είναι οικονομικά δαπανηρή και πολιτικά επικίνδυνη – ακόμα περισσότερο όταν προσπαθείς να χαράξεις μια πορεία μεταξύ στασιμότητας και πληθωρισμού. Δεν ζούμε σε εύκολους καιρούς. Αντιθέτως, ζούμε σε καιρούς που οι νόρμες αλλάζουν. Οι νεοφιλελεύθερες ιδέες δοκιμάστηκαν και αποδείχτηκαν ανεπαρκείς. Γινόμαστε μάρτυρες της επιστροφής του κράτους για διάφορους λόγους, όπως είναι οι άνισες επιπτώσεις της ενοποίησης των αγορών, η ταχέως αυξανόμενη πολιτικοποίηση των διεθνών οικονομικών ανταλλαγών, η κλιματική αλλαγή, η πανδημία και τώρα η πολύ μεγαλύτερη έμφαση στην άμυνα. Τι σημαίνει όμως η επιστροφή του κράτους για αυτό το παράξενο θηρίο που ονομάζεται ΕΕ; Οπισθοδρόμηση, περαιτέρω επέκταση ή μια νέα μορφή συμβίωσης με τις χώρες-μέλη;

Το πρώτο μέρος του βιβλίου αντλεί εν μέρει από προσωπικές εμπειρίες, σαν αποσπάσματα από το ημερολόγιο ενός ταξιδιού στην Ευρώπη. Αποτελεί επίσης μια σύντομη και εκλεκτική ιστορία των τελευταίων πενήντα περίπου ετών της ευρωπαϊκής ενοποίησης, η οποία εστιάζει σε καίρια σημεία καμπής και αντλεί διδάγματα από τις επιτυχίες και τις αποτυχίες. Κλείνει με έναν προσωρινό απολογισμό σχετικά με τη μεταβαλλόμενη σχέση αγοράς και κράτους, τους περιορισμούς των κοινών θεσμών και την πρόδηλη αδυναμία της Ευρώπης σε έναν κόσμο πολιτικής ισχύος. Όταν αλλάζουν τα δεδομένα, μπορεί η Ευρώπη να προσαρμοστεί;

Το δεύτερο μέρος είναι το ουσιαστικότερο του βιβλίου και το πιο απαιτητικό τόσο για τον συγγραφέα όσο και για τον αναγνώστη. Είναι επίσης το πιο αναλυτικό, αν και γραμμένο όσο το δυνατόν πιο απλά, αποφεύγοντας την ορολογία και τις περισπούδαστες αναλύσεις των ειδικών. Ασχολείται με τις κύριες προκλήσεις και επιλογές που αντιμετωπίζουμε σήμερα. Περιλαμβάνουν το ευρώ που μεγαλώνει προσπαθώντας να γίνει ένα κανονικό νόμισμα· τις μεγάλες ανισότητες μεταξύ και εντός των χωρών και τον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει το ευρωπαϊκό κέντρο στην ενίσχυση των κοινωνικών συμβολαίων· την υστέρηση της Ευρώπης στην υψηλή τεχνολογία και τη φιλοδοξία της να ηγηθεί στην πράσινη οικονομία· την αγωνιώδη αναζήτηση μιας κοινής

εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής που θα απαιτήσει κάποια στιγμή τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού αμυντικού πυλώνα εντός του ΝΑΤΟ· και την εξίσου αγωνιώδη αναζήτηση της δημοκρατίας πέρα από το εθνικό κράτος αλλά ακόμα μακριά από την ομοσπονδία.

Το βιβλίο εξετάζει την ευρύτερη εικόνα. Ξέρω ότι είναι ριψοκίνδυνο γιατί η ευρύτερη εικόνα μπορεί εύκολα να θολώσει. Ο αναγνώστης θα είναι ο τελικός κριτής. Είναι επίσης ένα βιβλίο με επιχειρήματα και απόψεις. Δεν προσποιείται ότι είναι ελεύθερο από αξιολογικές κρίσεις. Αλλά πώς θα μπορούσε να είναι αλλιώς όταν προσπαθεί να κατανοήσει το οικονομικό, καθώς και το πολιτικό, γίνεσθαι;

Είμαι ένας Έλληνας που αγαπά τη χώρα του και δεν έχει πρόβλημα με τους ξένους, ένας εκ πεποιθήσεως ευρωπαϊστής που συχνά ασκεί κριτική σε όσα κάνει η ΕΕ και συχνότερα σε όσα δεν κάνει. Είμαι ένας φιλελεύθερος δημοκράτης που πιστεύει ακράδαντα στην ελευθερία του ατόμου και στις πολιτικές που ενδυναμώνουν τους πολίτες. Αναγνωρίζω τα δυνατά σημεία του μηχανισμού της αγοράς, αλλά δεν μένω καθόλου αδιάφορος όταν η επιλογή είναι ανάμεσα στην αποτελεσματικότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη. Πιστεύω σε κοινωνίες χωρίς αποκλεισμούς και, ως εκ τούτου, σε πολιτικές που διορθώνουν τις αστοχίες της αγοράς και αποζημιώνουν γι' αυτές. Και πιστεύω επίσης ότι, στον σημερινό κόσμο, ο διαμοιρασμός της κυριαρχίας μεταξύ μιας υπό διαμόρφωση ευρωπαϊκής πολιτικής οντότητας και των χωρών-μελών της μπορεί να παράσχει όλα τα παραπάνω πολύ πιο αποτελεσματικά από ό,τι οι χώρες της Ευρώπης μόνες τους.

Διαφωνώ κατηγορηματικά με όσους αδιαφορούν για τη δυστυχία των άλλων εκτός των συνόρων τους, ωστόσο δεν παύω να έχω απόλυτη επίγνωση του ορίου ανοχής των κοινωνιών μας σε μεγάλες και ανεξέλεγκτες μεταναστευτικές ροές. Γνωρίζω ότι το συγκριτικό πλεονέκτημα της Ευρώπης βρίσκεται στην ήπια ισχύ, αλλά ποτέ δεν ξεχνώ ότι η ήπια ισχύς δεν αρκεί σε έναν κόσμο όπου το δίκιο είναι συχνά με το μέρος του ισχυρού. Παρά ταύτα, αισθάνομαι εξαιρετικά άβολα με τις μανιαϊστικές απόψεις για έναν κόσμο χωρισμένο σε καλούς και κακούς – όπου εμείς είμαστε, με θεϊκή βούληση, πάντα με την πλευρά των καλών.

Αν νομίζετε ότι οι περισσότερες από τις απόψεις που ασπάζομαι σάς είναι τελείως ξένες, ίσως δεν θα θέλατε να διαβάσετε παρακάτω. Αν έχετε τις αμφιβολίες σας για κάποιες από αυτές, κάντε, σας παρακαλώ, μια προσπάθεια. Εγώ, πάντως, σε προειδοποίησα, αγαπητέ αναγνώστη.

Στο καταληκτικό κεφάλαιο, επανέρχομαι στα ευρύτερα ερωτήματα. Τι σημαίνει η ενηλικίωση για την υπό διαμόρφωση πολιτική οντότητα της Ευρώπης; Υπάρχουν αρκετοί Ευρωπαίοι έτοιμοι να προχωρήσουν παραπέρα; Ποιοι θα ηγηθούν στο επόμενο στάδιο της ενοποίησης; Και, κυρίως, τι θα συμβεί αν

αποτύχουν; Σε αυτούς τους μεταβατικούς καιρούς –το τέλος μιας εποχής;– η Ευρώπη βρίσκεται αντιμέτωπη με επιλογές που έχουν πράγματι υπαρξιακό χαρακτήρα. Φιλοδοξία μου με τη συγγραφή αυτού του βιβλίου είναι να συμβάλω στην καλύτερη κατανόηση αυτών των επιλογών και του τι διακυβεύεται. Η καλύτερη κατανόηση αποτελεί προϋπόθεση για μια δημοκρατική συζήτηση μεταξύ καλά ενημερωμένων πολιτών, η οποία με τη σειρά της οδηγεί σε δράση – τα χρειαζόμαστε όλα αυτά. Σε καιρούς που περισσεύουν οι ψευδείς ειδήσεις και οι θεωρίες συνωμοσίας, ας αντεπιτεθούμε με στοιχεία και ορθολογικά επιχειρήματα. Και μετά, ας προχωρήσουμε στην πράξη.

